

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 355.02 (47+57):73+327 (47+57):73

INF sporazum i sigurnost na Mediteranu: scenarij za novu nuklearizaciju?*

Petar Strpić

Institut za zemlje u razvoju, Zagreb

Sažetak

Sporazum o uklanjanju i uništenju sovjetskih i američkih raketa srednjeg i kratkog dometa (INF sporazum) iz prosinca 1987. godine treba vrednovati u svjetlu realnih vojnih i političkih interesa supersila. Obrana Zapada, supstitucijom nuklearnog naoružanja iz Sporazuma, kreće se u tri pravca: jačanjem konvencionalnih snaga NATO-a, moderniziranjem taktičkog nuklearnog arsenala i nuklearnim oružjem izvan američkog centralnog arsenala. Područje Mediterana moglo bi postati prostorom nove nuklearizacije kao zamjene za naoružanje zabranjeno INF sporazumom. Rakete s nuklearnim bojivim glavama mogle bi postati standardnim arsenalom američkog brodovlja u Mediteranu. Sovjetski odgovor, usprkos mirovnim i pregovaračkim inicijativama, ne bi trebalo dugo čekati.

Sve do sporazuma o uklanjanju i uništenju sovjetskih i američkih raketa srednjeg i kratkog dometa (tzv. INF sporazum) potpisanog u prosincu 1987. godine u Washingtonu, »eurorakete«, kako se ta vrsta oružja uobičajeno naziva u publicističkom žargonu, bile su žarišnom točkom vojnog i političkog nadmetanja i krize u odnosima supersila tokom čitave protekle decenije.** Postizanje tog sporazuma, do kojeg je došlo u okvirima općeg poboljšanja američko-sovjetskih odnosa, stvorilo je dojam o uspješno prevladanoj desetogodišnjoj blokadi i »euroraketnoj krizi« kao sretnim završetkom okončanoj epizodi iz četrdesetih godina duge utrke SAD i SSSR-a u nuklearnom naoružavanju.

Za takva mišljenja koja dijeli nemali broj uglednih promatrača i analitičara, s Istoka i Zapada podjednako, postoje valjani razlozi koje je teško osporiti. Kada se uspoređuje sa sporazumima o kontroli nuklearnog naoružanja što su ih supersile postigle u eri *détentea* (SALT I, SALT II, ABM sporazum), INF je doista jedini dosadašnji dogovor, kako to ističe oficijelna retorika objiju strana, o »stvarnom nuklearnom razoružanju« i jedini akt koji određuje »uništenje čitave jedne kategorije oružja«. Pored toga njime su

* Izlaganje na redovnoj godišnjoj konferenciji Udruženja za međunarodne studije, održanoj u St. Luisu, SAD, od 30. ožujka do 3. travnja 1988. godine.

** Tekst je nastao za autorova boravka i rada u *Institute for East-West Security Studies* iz New Yorka akademske 1987/1988. godine.

postignute značajne novine usvajanjem principa asimetrične redukcije i verifikacije »na licu mjesta«, što nije bilo poznato u ranijim sporazumima i općenito je predstavljalo prepreku u nastavljanju procesa kontrole naoružanja i razoružanja. Istodobno, INF sporazum je s obje strane prihvaćen s jasno naznačenom željom da to bude korak iza kojega bi trebali uslijediti: sporazum o reduciranju strategijskog oružja za 50% (START), sporazum o kemijskom oružju kao i nastavak pregovora o razoružanju u okvirima Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

Sa tih stajališta perspektive nastavka procesa sporazumijevanja među supersilama i iznalaženjima stvarnih rješenja za ograničavanje utrke u naoružavanju i nuklearno razoružanje čine se realnijim no ikada do sada.

Međutim, optimistička atmosfera stvorena nakon potpisivanja INF sporazuma ima i svoje naličje koje otvara prostor ponešto skeptičnijim pogledima na krajnje dosege tog dokumenta. Naime, neovisno o njegovim stvarnim vrijednostima, nameće se pitanje nije li INF sporazum tek naznaka kraja jednog oblika utrke u nuklearnom naoružavanju — iza koje slijedi novi ciklus na višoj tehnološkoj razini?

Da postavljanje ovakvog pitanja nije tek puka akademska skepsa prilično rječitio svjedoče debate i konkretni planovi (trenutno javno poznati jedino na Zapadu) usmjereni na iznalaženje supstituta strategijskim i političkim opcijama kakve su pružale »eurorakete«, odnosno na popunjavanje navodnog vakuuma u evropskom obrambenom sistemu nastalog odredbama INF sporazuma. Razmišljanja takve vrste bilo je moguće pratiti još od vremena kada se nije moglo ni približno predvidjeti konačan ishod INF pregovora zbog njihove potpune blokade, ali do posebnog izražaja su došli u kritičnom trenutku tokom procesa ratifikacije INF sporazuma u američkom Senatu, te u javnim debatama o budućnosti obrambene koncepcije NATO-a. Iz brojnih prijedloga potaknutih različitim, nerijetko i suprotstavljenim, vojnim i političkim interesima, uz izvjesno pojednostavnjivanje moguće je razlučiti tri osnovna pravca razmišljanja.

Prvi pravac zastupa stajalište o neminovnosti jačanja konvencionalnih snaga NATO-a, poglavito evropskih efektiva, zbog navodne nadmoći Varšavskog ugovora u nenuklearnom oružju. Budući da će ta asimetrija doći do posebnog izražaja nakon uklanjanja parirajuće moći »euroraketa« — Pershinga II i krstarećih raketa baziranih na kopnu (GLMC) — zagovara se ubrzana realizacija već ranije donesenih odluka NATO-a o modernizaciji, povećanju konvencionalnih efektiva i, kao preduvjet tome, povećanju izdvajanja za obranu evropskih članica pakta. Pri tom se posebna pažnja pridaje uvođenju novih generacija oružja proizvedenih na bazi novih tehnologija, u čemu Zapad ima komparativnu prednost pred tehnološkim mogućnostima Varšavskog ugovora.

Zagovornici drugog pravca smatraju odredbe INF sporazuma ugrožavajućim po NATO doktrinu »graduiranog odgovora« (*flexible response*), pa se stoga zastupa teza o potrebi jačanja nuklearne komponente zapadnog vojnog saveza modernizacijom taktičkog nuklearnog arsenala uvođenjem oružja koja nisu zabranjena Sporazumom. Karakteristična je za ovaj pravac mišljenja bojazan od denuklearizacije Evrope eventualnim usvajanjem tzv. »trostruke

nulte opcije» (*triple zero*), koja bi, pored uništenja raketa srednjeg i kratkog dometa, značila i sporazum supersila o uklanjanju s evropskog tla i nuklearnih oružja s dometom od 0 do 500 km.

Konačno, treći pravac razmišljanja usmjeren je poglavito na iznalaženje supstituta strategijskim mogućnostima kakve su Zapadu pružale Pershing II i krstareće rakete. Prema njegovim zagovornicima, uklanjanjem raketa srednjeg i kratkog dometa baziranih na kopnu Zapad ne bi trebao izgubiti mogućnost nuklearnog zastrašivanja ili nanošenja udara na sovjetski teritorij nuklearnim oružjem izvan američkog centralnog nuklearnog arsenala. Prilagodavanjem postojećih i instaliranjem novih sistema srednjeg i kratkog dometa koji nisu obuhvaćeni zabranom iz INF sporazuma mogle bi se zadržati približno slične strategijske opcije i istodobno ukloniti strah kod dijela evropskih članica NATO-a od gubitka američkih nuklearnih garancija.

Dakako, svaki od navedenih pravaca razmišljanja o razvoju obrane Zapada u post-INF Evropi polazi od i crpi argumentaciju iz centralnoevropskog vojno-političkog realiteta. Međutim, uvažavajući dosadašnje iskustva s nuklearizacijom evropskog tla, treba pretpostaviti da strategijske i političke konzekvence eventualnog razmještanja supstituta »euroraketama« ne bi mogle ostati ograničene na taj prostor već da bi se odrazile na stanje sigurnosti u čitavoj Evropi pa i vanevropskim prostorima. U tom kontekstu čini se logičnim očekivanje da eventualna nova post-INF spirala u nuklearnom naoružavanju ne bi mimoišla ni mediteranski prostor niti bi mogla ostati bez utjecaja na stanje sigurnosti u njemu. Stoviše, moguće je predvidjeti da bi u tim okolnostima Mediteran mogao biti poprištem novih oblika rivaliteta supersila. Prije pojašnjenja o činionicima koji mogu utjecati na takav razvoj potrebno je, barem nakratko, osvrnuti se na dosadašnju vezu »euroraketa« i sigurnosti na Mediteranu.

»Eurorakete« i mediteranska sigurnost

Već sam čin postavljanja sovjetskih raketa SS-20 u zapadne dijelove SSSR-a nosio je sa sobom posljedice po strategijsku sliku mediteranske regije. Naime, za razliku od starih raketa tipa SS-4 i SS-5, uvedenih u naoružanje koncem pedesetih i početkom šezdesetih godina, koje su tek djelimice pokrivala istočni Mediteran, SS-20 koje su ih postupno zamjenjivale od druge polovine sedamdesetih godina mogle su doseći ciljeve na čitavom Mediteranu, te Bliskom istoku sve do južnih granica sjevernoafričkih zemalja. Značajnije od samog njihova dometa svakako su bila nova tehnička rješenja i operativne mogućnosti SS-20. Dok su stare rakete srednjeg dometa bile male preciznosti i velike razorne moći, pa stoga namijenjene isključivo odmazdi nad zapadnoevropskim »mekim« ciljevima i bez neke posebne vojne vrijednosti za mediteransko ratište, nove SS-20 nosile su tri nezavisno usmjerljive nuklearne glave, relativno male snage i velike preciznosti što im je pružalo mogućnost nanošenja udara na pojedinačne vojne ciljeve — ukratko hipotetsku mogućnost upotrebe za ograničeno nuklearno ratovanje. Za zapadnu alijansu takve performanse raketa SS-20 bitno su umanjivale mogućnost pomorske i zračne kontrole nad južnim evropskim bojištem budući da su se sve najznačajnije američke baze i baze NATO-a u Grčkoj, Turškoj, Ita-

liji i Španjolskoj našle u dometu oružja koje bi u eventualnom sukobu bilo moguće lansirati sa sovjetskog teritorija. Ovome su neki američki analitičari pridavali i specifičnu namjenu SS-20 na Mediteranu za pokrivanje mobilnih ciljeva, ali je ipak ostalo nejasno da li su doista bile predviđene i upotrebljive za napad na ciljeve kakvi su nosači aviona američke Šeste flote.¹

Neovisno o tome da li su nove sovjetske »eurorakete« bile prema namjeni i mogućnostima i »euromediterranske«, njihova pojava krajem sedamdesetih godina nedvojbeno je na posredan način pridonijela usložnjavanju problema sigurnosti na Mediteranu budući da je unijela dodatnu dimenziju nuklearnom planiranju supersila u regiji šireći prostor osnovne nuklearne konfrontacije Istoka i Zapada u Evropi sa središta na mediteransku periferiju. Istodobno, rakete su povećale osjećaj nesigurnosti priobalnih zemalja koje su se našle u njihovu dometu a koje nisu ni na koji način vezane za blokove ili centralno-evropski geostrategijski prostor.

Unatoč tome, pojava SS-20 ostala bi faktorom marginalne vrijednosti po sigurnost na Mediteranu da se Zapad nije odlučio na izravno pariranje sovjetskim nuklearnim inovacijama. Tako je izravno uvlačenje mediteranskog prostora u »euroraketnu« konfrontaciju uslijedilo tek nakon poznate »odluke na dva kolosijeka« o razmještanju američkih raketa u Evropi donesene na ministarskom zasjedanju NATO-a u prosincu 1979. godine te spremnosti Italije da, u skladu s tom odlukom, prihvati 112 krstarećih raketa (GLCM) i smjesti ih usred Mediterana kod mjesta Comiso na Siciliji.

Taj je korak značio daljnju kvantitativnu ali i kvalitativnu nuklearizaciju regije i tako opterećene brojnim nuklearnim oružjima. Pri tom sama cifra od 112 nuklearnih bojnih glava i nije bila od presudne važnosti po osnovni nuklearni balans Istoka i Zapada, ali za razliku od nuklearnog oružja stacioniranog na ratnim brodovima supersila te američkog oružja u bazama u Turskoj, Grčkoj i Italiji koje je pretežno taktičke namjene, postavljanjem krstarećih raketa na Siciliju u Mediteran je uneseno oružje strategijske vrijednosti namijenjeno prvenstveno uništavanju vitalnih ciljeva duboko u teritoriji SSSR-a.² Ta činjenica, dakako, nije mogla proći nezapaženo i bez odgovarajućih protumjera druge strane. Neposredno nakon početka instaliranja »euroraketa«, tadašnji ministar obrane maršal Ustinov iznio je jedno od prvih u nizu sovjetskih upozorenja da će sve zemlje na čijim teritorijama one budu stacionirane biti izložene identičnoj nuklearnoj prijetnji kakvoj je izložen Sovjetski Savez od strane »euroraketa«.³

Takav razvoj »euroraketne« krize po poznatom obrascu »akcije-reakcije«, u aspektu koji nas zanima, značio je da je središte Mediterana postalo ame-

¹ Vidi Raymond E. Thomas, »Maritime Theater Nuclear Warfare: Matching Strategy and Capability«, u: *Essays on Strategy*, National Defense University, Washington D. C. 1985, str. 43.

² Prema analizi londonskog Međunarodnog instituta za strategijske studije doseg GLCM sa Sicilije pokrivaog je praktično čitav evropski dio SSSR-a, približno do Moskve. Vidi grafički prilog u *Military Balance 1986—1987*, The International Institute for Strategic Studies, London 1987.

³ Vidi primjerice »Govor sovjetskog ministra obrane maršala Ustinova: Nuklearne snage srednjeg dometa«. »Krasnaja zvezda«, 7. travnja 1983, prenesen i preveden na engleski u: *FBIS-SOV Daily Report*, 8. travnja 1983, str. F-5.

ričkim stratezijskim poligonom i područjem sovjetskog nuklearnog planiranja te prioritarnim ciljem sovjetskog nuklearnog arsenala. Time je nakon čitavog niza godina prag konfrontacije supersila na Mediteranu podignut s taktičke na stratezijsku razinu.⁴ Istodobno, na subregionalnoj razini postavljanje GLMC na Siciliji imalo je negativan utjecaj na percepciju stanja sigurnosti evropskih nesvrstanih i vanblokovskih zemalja. Zbog osnovnih tehničkih karakteristika tih raketa — da lete manevrirajućom putanjom relativno sporo i vrlo nisko — od donošenja odluke o njihovom lociranju bilo je jasno da su im u memoriju unesene putanje koje vjerojatno vode preko teritorija Jugoslavije, Albanije i Austrije. To je otvorilo složena pitanja obrane zračnog prostora tih zemalja od nadlijetanja bespilotnih letjelica koje je teško otkriti sredstvima obrane. Pored toga, mogućnost nanošenja stratezijskog udara na područje zemalja Varšavskog ugovora kroz teritorij vanblokovskih zemalja otvorila je hipotetsku ali stalno prijeteću mogućnost zahtjevima da se sovjetski sistemi ranog otkrivanja postave što bliže mjestima lansiranja GLMC. U slučaju raketa stacioniranih na Siciliji najpovoljnije pozicije za to pružale su Jugoslavija i Albanija.

Nova nuklearizacija?

S potpisanim i ratificiranim INF sporazumom u toku nekoliko narednih godina iz Mediterana bi trebale biti uklonjene GLMC i skinut pokrivač SS-20. Sukladno tome blo bi logično i očekivano da će odredbe sporazuma ukloniti negativan utjecaj »euroraketa« na sigurnost regije i posebice na osjećaj sigurnosti priobalnih zemalja koje su se našle u središtu konfrontacije mimo svoje volje. Izgleda paradoksalno, ali već sam tekst INF sporazuma i Zajedničke izjave SAD i SSSR-a koja je popratni dio sporazuma kriju u sebi nagovještaj za posve drugačiji scenarij od očekivanog.

Naime, sporazum kojim se »eliminira čitava jedna kategorija nuklearnog oružja« ipak nije tako sveobuhvatan kakvim bi ga htjeli predstaviti njegovi kreatori. Njime se, istina, dokidaju sistemi srednjeg dometa smješteni na

⁴ U različitim razdobljima razvoja američke nuklearne strategije u Mediteranu je bilo bazirano oružje stratezijske namjene, dakle prema uvriježenoj vojnoj terminologiji, nuklearno oružje predviđeno za nošenje udara na sovjetski teritorij. U predbalističkom razdoblju bili su to bombarderi s nuklearnim bombama bazirani na nosačima Seste flote, čija je stratezijska uloga dokinuta 1964. godine. Sličnu namjenu su imale i rakete tipa *Thor* i *Jupiter* raspoređene u Italiji i Turskoj koje su demontirane 1963. godine kao dio pogodbe o dokočanju Kubanske raketne krize. Potom su ulogu stratezijskog »zastrašivača« preuzele podmornice *Polaris* koje su u Mediteran prvi put uplovile 1964. godine. Nakon stavljanja u operativnu upotrebu podmornica *Trident* s balističkim projektilima daleko većeg doseg a nestala je potreba za držanjem podmornica u zatvorenim morima poput Mediterana, pa je na taj način tokom sedamdesetih godina mediteranska regija prvi put nakon rata izašla iz područja stratezijskog nadmetanja supersila. Preostalo nuklearno oružje bilo je prvenstveno taktičke namjene kao sredstvo odvraćanja na eventualnim lokalnim ratištima (Grčka, Turska, Italija) ili kao taktičko oružje (Italija, Španjolska, Šesta flota) namijenjeno eventualnom centralnoevropskom ratištu.

Treba međutim napomenuti da razlikovanje stratezijskog i taktičkog nuklearnog oružja prema vrsti ima tek relativnu vrijednost budući da mnoga od njih (primjerice bombarderi srednjeg dometa) mogu biti korišteni za obne svrhe.

kopnu, ali njegove odredbe dopuštaju stacioniranje dijela tog oružja — krstarećih raketa — na more i ispod morske površine bez ikakvih ograničenja. Da ispuštanje krstarećih raketa baziranih na moru (SLCM) iz INF sporazuma nije plod prešutnog dogovora ili propusta već posve određene diplomatske nagodbe rječitno svjedoče pojedine formulacije iz spomenute izjave. U njoj se, s jedne strane, navodi prilično neobavezujuća suglasnost objiju strana da će u budućnosti »naći uzajamno prihvatljivu soluciju za problem nuklearno naoružanih SLMC dugog dometa«, da bi se, s druge strane, odmah zatim precizno navelo da se ni predstojeći sporazum o reduciranju strategijskog oružja (START) u oružje te vrste »neće ubrajati rakete SLMC dugog dometa s nuklearnim glavama«. ⁵ Obje formulacije su, nesumnjivo, rezultat kompromisa postignutog tokom pregovora koji je otvorio vrata brzom zaključivanju INF sporazuma i najavio mogućnost uglavljivanja osnovnih načela START sporazuma još za Reaganove administracije. Međutim, odlaganje rješavanja problema SLMC za neodređenu budućnost otvorio je prostor političkim i strategijskim kalkulacijama prema kojima bi se praktično istom vrstom strategijskih instrumenata koje Sporazum ukida mogla postići kompenzacija za »gubitke« a vjerojatno i nadmoć nad protivnom stranom.

Nastojanja takve vrste trenutačno su ograničena pretežno na američku političku scenu, gdje dio protivnika *neodétentea*, i INF sporazuma koji pripadaju redovima ultrakonzervativaca te pojedini visoki funkcioneri Pentagona otvoreno najavljuju mogućnost i zagovaraju potrebu razmještanja u evropske vode većeg broja SLMC radi kompenzacije demontiranih »euroraketa«.

U praktičnom smislu, realizacija tih ideja zahtijevala bi držanje većeg broja američkih ratnih brodova i podmornica opremljenih SLMC na stalnom patroliranju u područjima iz kojih se mogu ugroziti isti ciljevi u SSSR-u i zemljama Varšavskog ugovora koji su bili u dohvat *Peršinga* i GLMC. Ako se ima na umu domat SLMC koji se procjenjuje na približno 2500 kilometara, postaje očitim da su najpodobnije geografske lokacije Norveško more i Mediteran.

Konkretno materijalno uporište za supstituciju »euroraketa« njihovim pomorskim pandanima zagovornici te ideje nalaze prije svega u razvojnim planovima američke mornarice. Doneseni u ranim godinama Reaganove administracije, prema njima bi američka flota trebala do sredine devedesetih godina biti opremljena s približno 4000 krstarećih raketa dugog dometa poznatih pod imenom *Tomahawk* (TLAM), od kojih bi 758 nosile nuklearne glave snage 200 KT (TLAM/N). Citav taj projekt koji je trenutno u punom zamahu, zasniva se na ideji povećanja broja pomorskih platformi namijenjenih nanošenju udara na kopnene ciljeve (tzv. *power projection*) sa sadašnjih 15 nosača aviona na 198 platformi, koliko bi bojnih brodova, krstarica, razarača i podmornica trebalo biti opremljeno konvencionalnim i nuklearnim verzijama raketa *Tomahawk*. Budući da ne postoji efikasan način na koji bi se moglo razlikovati nuklearno naoružane rakete (TLAM N) od njihove konvencionalne varijante (TLAM C) postigla bi se takva nuklearizacija cjelokupne flote koja bi bitno otežavala protivničke obrambene zadatke. Prema izjavi

⁵ Vidi »Joint U.S.-Soviet Summit Statement«, »Arms Control Today«, Vol. 18, br. 1 (siječanj-veljača) 1988, str. 76. U istom broju časopisa objavljen je i tekst Sporazuma.

tadašnjeg direktora TLAM projekta američkog admirala Hostettlera iz 1984. godine, Sovjetski Savez bi se time natjerao da »smatra svaku flotnu grupaciju potencijalnom nuklearnom prijetnjom«.⁶

Otkako je 1984. godine počelo uvođenje TLAM/N u ratnu mornaricu SAD, Amerikanci nisu tim raketama i brodovima koji ih nose dodijelili neku isključivu geografsku lokaciju, smatrajući ih rezervnom nuklearnom snagom podobnom da, ovisno o uvjetima, bude upotrijebljena u taktičke i strateške svrhe. Sada, međutim, ukoliko bi bile prihvaćene ideje o supstituciji »euroraketa« pomorskom varijantom nuklearno naoružanih *Tomahawka*, brodove njima opremljene trebalo bi trajno stacionirati na povoljne pozicije. Mediteran je u tom pogledu nedvojbeno kandidat budući da predstavlja morskou površinu s koje je moguće dohvatiti većinu ciljeva u evropskom dijelu Sovjetskog Saveza. Preciznije kazano, TLAM/N s dometom od 2500 km postavljene na brodove u stalnom patroliranju vodama Istočnog Mediterana, Jonskog mora i Jadrana mogle bi trajno držati na nišanu važnije vojne, privredne i komunikacijske ciljeve u cijeloj istočnoj Evropi, sve do linije Leningrad — Moskva.

Ukoliko se pođe od pretpostavke da bi supstitucija »euroraketa« mogla biti obavljena po principu »raketa za raketu«, tada bi trebalo očekivati uvođenje približno 150 do 200 nuklearno naoružanih *Tomahawka* u Mediteran. S druge strane, ukoliko bi pri takvoj supstituciji bilo zadržano spomenuto američko načelo da su TLAM/N namijenjene nuklearizaciji cjelokupne flote, kako protivnik ne bi mogao razlikovati nuklearne od nenuklearnih raketa, tada bi bilo moguće očekivati pojavu još oko 1000 konvencionalnih krstarećih raketa na američkim brodovima u Mediteranu. Pod istom pretpostavkom, za njihov smještaj bi bilo nužno proširenje sastava Šeste flote novim jedinicama — i na taj bi način ideja o supstituciji »euroraketa« dovela do dosada neviđene koncentracije američkog brodogradnja i nuklearnog oružja u mediteranskim vodama. Ovakav scenarij predstavlja samo do krajnjih konzekvenci dovedena zalaganja američkih ultrakonzervativaca, što, treba odmah kazati, nema suviše realnih izgleda, jer bi takav glomazni zahtav tražio trajno angažiranje većeg dijela američke flote u području Mediterana i drugih evropskih mora. No, u reduciranom obliku treba ga smatrati realnom opcijom, posebice kad se uzme u obzir postojanje tehničkih pretpostavki i interesa koje je moguće na njih osloniti.

Akteri, interesi i moguće konzekvence

Već nekoliko godina je u SAD u punom zamahu izgradnja tzv. »flote od 600 brodova« kao i proizvodnja pomorske varijante *Tomahawka* koje silaze s trake dinamikom od 500 komada godišnje. O krajnjoj namjeni te mamutske flote opremljene, pored ostalog, krstarećim raketama još uvijek se vode žustre rasprave proizašle iz različitih tumačenja tzv. »pomorske strategije« čiji kreatori smatraju 600 ratnih brodova nužnim instrumentom njene realizacije. Pojava zahtjeva za supstitucijom »euroraketa« pomorskim efektiv-

⁶ Cit. prema »First Strike Weapons at Sea: The Trident and the Sea-Launched Cruise Missile«, »The Defense Monitor«, Vol. 16, br. 6, 1987, str. 5.

ma, kao i eventualno ostvarenje toga dislokacijom jednog dijela flote u evropske vode, pojavljuje se u današnje vrijeme kao dobrodošla naknadna racionalizacija opravdanosti njene izgradnje. Drugim riječima, ako i nije bilo posve jasno precizirano u godinama Reaganova vrtoglavog povećanja vojnog budžeta što učiniti s velikim brojem novih pomorskih jedinica, post-INF ambicije su u punoj mjeri ponudile razlog eventualno prihvatljiv američkom javnom mnjenju. Odatle i pritisak krugova iz Pentagona za većim oslanjanjem na SLCM.

Drugi pravac zalaganja za jačanje pomorske nuklearne komponente američkog nuklearnog arsenala moguće je očekivati u kontekstu evidentno predstojećeg START sporazuma. Ako su američki ultrakonzervativci već u INF sporazumu vidjeli ugrožavanje sigurnosti Zapada i tražili kompenzaciju instaliranjem novih nuklearnih kapaciteta, posve je realno očekivati slično traženje nakon eventualnog sporazuma o reduciranju strategijskog oružja supersila za 50%. I u tom slučaju bi oslanjanje na brojnu američku flotu opremljenu SLCM i stacioniranu na povoljnim pozicijama moglo biti rješenje za kompenzirajuće strategijske opcije.

Sklonosti ka promociji takve nove utrke u naoružanju nisu ipak isključivo proizvod američke političke scene. Upravo u evropskom dijelu NATO-a pojavila se najprije bojazan od »denuklearizacije Evrope« nakon INF sporazuma, i što je još važnije, od perspektive obrane zapadne Evrope isključivo evropskim sredstvima. U nastojanju da se izbjegne takav razvoj koji bi vodio gubljenju američkih nuklearnih garancija i enormnom povećanju troškova na konvencionalnu obranu, jedna od mogućih solucija svakako je pokušaj kompenzacije dovlačenjem američkih SLCM u evropske vode. Nije stoga ni ne-realno očekivati eventualan pritisak NATO-a za dodjeljivanjem pomorskih jedinica opremljenih nuklearnim *Tomahawk* raketama pod Vrhovnu savezničku komandu za Evropu (SACEUR), posebice ukoliko se nastojanja za kompenzacijom »euroraketa« taktičkim nuklearnim oružjem i modernizacijom konvencionalnih efektila pokazu neprihvatljivim za sve evropske članice NATO. Trenutno evropski dio NATO-a ne vidi posebnu uvjerljivost takva rješenja i dostatnu garanciju u kreiranju takvih pomorskih snaga po zapadnoevropsku sigurnost. Jer, za razliku od Pershinga II i krstarećih raketa baziranih na kopnu, koje su, po njima, već zbog te činjenice predstavljale solidnu vezu između sigurnosti zapadne Evrope i garancija američkog centralnog nuklearnog arsenala, američki brodovi s TLAM/N mogu u slučaju krize naprosto otploviti prepuštajući Evropi da ostane lokalno nuklearno ratište. Zbog toga ne treba ni gubiti iz vida mogućnost reaktiviranja jedne u osnovi propale ideje iz šezdesetih godina — stvaranje zajedničkih američko-evropskih flotnih sastava opremljenih TLAM/N.

Ukoliko se ijedan od spomenutih scenarija nađe u konstelaciji odnosa podobnih za realizaciju, te ukoliko nuklearno konfrontiranje Zapada s protivničkom supersilom bude nakon INF sporazuma doista porinuto u more, sigurnost na Mediteranu i sigurnost mediteranskih država bila bi time više-struko pogođena.

Prije svega, to ne bi bila unilateralna saturacija Mediterana isključivo američkim nuklearnim oružjem. Gotovo je posve sigurno da bi Sovjetski Savez iznašao načina da odgovori takvom izazovu instaliranjem sličnih nuklear-

nih kapaciteta taktičke namjene u mediteranskim vodama i vjerojatno strategijske u vodama bližim američkom kontinentu. Istina, pod rukovodstvom Gorbačova, današnja sovjetska vanjska politika ne pokazuje spremnost donošenju naglih odluka koje bi za dugi niz godina mogle odložiti nastavljanje početnih uspjeha u popuštanju odnosa među supersilama i nastavku procesa kontrole naoružanja i razoružanja. Zbog toga se SSSR trenutno i ograničava na učestala upozorenja o negativnim posljedicama bilo kakve nuklearne kompenzacije za »eurorakete«, polažući nadu da bi pregovori o razoružanju, posebice pregovori u okviru sadašnje runde KESS-a u Beču mogli biti adekvatan okvir iznalaženju solucije za nepoželjan pravac post-INF razvoja.⁷ Kako bi se zbog njihove složenosti pregovori u Beču mogli protegnuti na duži vremenski period, SSSR je pokušao problem SLCM izolirati i staviti u drugi okvir za rješavanje. Zbog toga je Gorbačov za posjeta Jugoslaviji u ožujku 1988. godine izašao s idejom da se »broj brodova pomorskih snaga dviju zemalja ovdje (na Mediteranu) zamrzne s 1. srpnjem 1988. godine.«⁸ Premda iznesen u sklopu šireg sovjetskog viđenja o rješavanju problema sigurnosti Mediterana, prijedlog je izražavao očiti prioritet SSSR-a da iznađe zadovoljavajuće i brzo rješenje za pregovaračkim stolom za problem SLCM.

Međutim, ukoliko upozorenja i prijedlozi za ograničavanje SLCM ne budu urodili plodom, Gorbačovljeva strpljiva pregovaračka politika može lako popustiti pred nezadovoljstvom sovjetskih maršala koji su se već morali odreći nesrazmjerno većeg broja vlastitih »euroraketa« u zamjenu za tri i po puta manji broj Pershinga II i GLMC. U tom slučaju Mediteran bi doživio daljnju nuklearizaciju sovjetskom verzijom *Tomahawka* — raketama SS-N-21 i SS-N-24 — postavljenim na brodove radi preuzimanja dijela opcija koje su pružale SS-20, kao i vjerojatnu pojavu drugih pomorskih snaga sposobnih da pariraju američkim jedinicama naoružanim SLCM.

Perspektiva ove vrste predstavljala bi praktično dislociranje »euroraketne krize« iz kontinentalne Evrope na Mediteran, čime bi regija postala trajnim područjem nuklearne konfrontacije supersila na razini daleko višoj od one izazvane postavljanjem krstarećih raketa na Siciliju, a čitava »povijesna« vrijednost INF sporazuma bila bi svedena na dokidanje jednog oblika nuklearnog oružja radi uvođenja sličnog na drugoj geografskoj lokaciji. U stvari, povijest *détente* iz ranih sedamdesetih godina, kada je Evropa uživala prve plodove novog koncepta sigurnosti a konfrontacija supersila bila postignuta s njenog tla na afričku i mediteransku periferiju, doživjela bi svoju neodetantsku repliku: Evropa bi bila oslobođena jednog oblika ugrožavanja sigurnosti, ali bi rivalitet velikih bio pomaknut samo do njenog predvorja.

A na tako obnovljenoj lokaciji suparništva Istoka i Zapada novi instrumentarij njihova strategijskog nadmetanja — flote opremljene SLCM — doveo bi do povećanja pomorskih aktivnosti i tražio osiguranje dodatnih logističkih kapaciteta na Mediteranu. Rezultat bi bio pritisak na priobalne zemlje radi modernizacije postojećih ili stjecanje novih pomorskih baza i uporišta.

⁷ Poblize o sovjetskim stavovima vidi kod Igor Revyakin »Mediterranean Security Viewed«, izvještaj agencije TASS od 22. veljače 1988. prenesen u *FBIS-SOV Daily Report*, 23. veljače 1988, str. 9—10.

⁸ »Vjesnik«, 17. ožujak, str. 3.

Istodobno, za evropske vanblokovske zemlje postavljanje velikog broja krstarećih raketa na Mediteranu ponovno bi otvorilo već spomenuti problem nadlijetanja njihova teritorija i ugrožavanja obrane, nacionalne sigurnosti i međunarodnog položaja tih zemalja.

Konačno, postavljanje u mediteranske vode oružja strategijske namjene koje izmiče mogućnosti uspješne verifikacije (kao što je spomenuto konvencionalne i nuklearne TLAM se ne mogu razlikovati po vanjskom obliku) zadalo bi konačan udarac nastojanjima da se uvedu regionalne mjere za kontrolu naoružanja i mjera za jačanje povjerenja (CBM). Jer, niža razina konfrontacije supersila daje barem nekakve izgleda za realizaciju tih stremljenja, strategijska se samo odmiče u nedoglednu budućnost.

Ovdje iznesen scenarij mogućeg razvoja strategijskog rivaliteta supersila u post-INF razdoblju, dakako, samo je jedan od mogućih. Njegov je nesumnjivi nedostatak što logiku budućeg razvoja pokušava sagledati isključivo iz regionalnog, i u osnovi marginalnog, aspekta propuštajući pojašnjenje brojnih drugih činilaca današnjeg popuštanja zategnutosti među velikima koji mnoge istraživače međunarodnih odnosa navode na daleko optimističija zaključivanja o budućnosti globalne strategijske kompeticije Istoka i Zapada. Doista, kvantitativno dodatna i kvalitativno nova nuklearizacija Mediterana posve sigurno nije i neminovan pravac razvoja odnosa supersila nakon »povijesnog« INF sporazuma. Još uvijek stoji otvorenom opcija da se, kako stoji u spomenutoj vašingtonskoj Izjavi, iznađe »solucija za problem nuklearnih SLCM dugog dometa« i na taj način otkloni jedna od ključnih prepreka daljnjem procesu kontrole nuklearnog naoružanja, a samim time i izbjegne ovdje naznačena perspektiva pogoršanja mediteranske sigurnosti. Ali trenutno ništa ne govori u prilog takvom razrješavanju problema. Štoviše, karte koje se miješaju na Zapadu namijenjene su igri za staro strategijsko mišljenje ukotvljeno u novim tehnološkim mogućnostima. Ako do nje dođe, Mediteran neće biti jedino pogođeno područje, ali zbog endemskog karaktera njegovih kriza, posljedice mogu biti drastičnije nego bilo gdje drugdje.

Petar Strpić

**THE INF AGREEMENT AND SECURITY IN THE MEDITERRANEAN:
SCENARIO FOR RE-NUCLEARIZATION?**

Summary

The agreement on the removal and destruction of Soviet and American medium — and short-range missiles (INF agreement) of December 1987 ought to be evaluated in the light of the superpowers real military and political interests. A substitution of the nuclear weapons comprised in the Agreement for the purpose of Western defence will take place in three ways: through strengthening NATO's conventional forces., through modernizing tactical nuclear weapons, and through nuclear armament outside the American central arsenal. The Mediterranean area might become a zone of renewed nuclearization as a substitute for the armament outlawed by the INF agreement. Missiles with nuclear warheads might become standard weapons on American ships in the Mediterranean. A Soviet answer to this would not be slow in coming irrespectively of initiatives for peace and negotiations.